

”וכל בניך למודי ה’, ורב שלום בניך” (יש’ נד יג) - חשיבות השלום

השלום איננו נתון אפרוריי. אדם מעצם טבעו איננו שוחר שלום. בהווייתו הפרימיטיבית, שהיא קרקע נוחה להשתלטות היצרים ולסיפוקם באמצעות נשק האלימות הבלתי מתחשבת, האדם הוא, מתוך כורח הקיום, איש מחלוקת. הוא בעל מדון, הוא רב ומתקוטט כדי להבטיח את קיומו על חשבון הזולת. הזולת הוא האויב, אפילו את הוא, וכך קם קין על אחיו. השלום הוא קניינו של הקב”ה, שהוא שלום ושמנו שלום, והאנושות מבקשת ”ה’ תשפות שלום לנו” (יש’ כו יב). אין נביא כישעיהו שהשכיל לתאר את אידיאל השלום האמור להפוך באחרית הימים למציאות מרנינה.

שלום מוחלט ישורר בכל היקום: שלום בטבע ושלום בין כל העמים. ביום ההוא ינהרו כל העמים אל הר בית ה’, והוא יוכיח אותם. ”וכתתו חרכותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה”. כלי המלחמה הקיימים - החרבות והחניתות - יוכתו וייעשו מהם כלי עבודה - אתים ומזמרות. לא ייצרו כלי נשק חדשים. אומנות המלחמה תתבטל, ואיש לא ילמד אותה. עידן המלחמה יעבור מן העולם ולא יוזכר עוד. ”ויצא חוטר מגזע ישי” וישודרו מערכות הטבע. והנה המציאות החדשה של ”וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירבץ, ועגל וכפיר ומריא יחדיו, ונער קטן נהג בהם... ואריה כבקר יאכל תבן”. פסה האלימות מהמין האנושי ומהחיות. והשלום יכון לעד. הרמב”ם פוסק ”כל כיוצא באלו הדברים בענין המשיח הם משלים”. וכך אמר הרמב”ם: ”אל יעלה על הלב שכימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם או יהיה שם חידוש במעשה בראשית אלא עולם כמנהגו נוהג, וזה שנאמר בישעיהו ’וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ’ משל וחידה. ענין הדבר שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי עכו”ם המשולים כזאב ונמר, שנאמר זאב ערבות ישודם, ונמר שוקד על עריהם’ (יר’ ה ו). ויחזרו כולם לדת האמת, ולא יגזלו ולא ישחיתו אלא יאכלו דבר המותר בנחת עם ישראל, שנאמר ’ואריה כבקר יאכל תבן’. ועם זאת הוא מוסיף: ”ובימות המלך המשיח יודע לכל לאיזה דבר היה משל ומה ענין רמזו בהן” (הלכות מלכים יב א).

הנביא ישעיהו, התיאורטיקן של השלום, יעץ לנו עצה. הכמהים לשלום, שמימושו האידיאלי יושג באחרית הימים, ידאגו לכך ש”כל בניך (יהיו) למודי ה’”. זהו המירשם ל”ורב שלום בניך”.

השלום הוא פונקציה של לימוד וחינוך. באמצעות שני אלה ניתן לטפח אישיות תקינה השולטת על יצריה, המודרכת ע”י אידיאלים והמכוונת להגשים ערכים באורח חייה. ההעפלה מן ”כבהמות נדמו” ל”אדמה לעליון” היא התהליך החותר לשלמות והמביא את הערגה לשלום. מעצם הווייתו השלום הוא מצבה של חברה שחיה במציאות של יחסי אהבה, אחווה ורעות בין חבריה. חיי שלום מאפשרים מציאות של מוסר צרוף, המעניק לחברה רוגע, נועם ואיכות חיים החיוניים לטיפוח הרוחניות שהיא חזות הכול. מאידך גיסא, מצב של מלחמה הורס כל חלקה טובה ומחזיר את האנושות למציאות עכורה של

פשע שלוח רסן. בהוויה האנושית קל יותר להידרדר למחלוקת ולמלחמה וקללותיהן מאשר להעפיל לשלום ולברכותיו.

"מרבית שלום בעולם"

תלמידי חכמים, "למודי ה'", הם אותה עילית ואותה עידית המוכשרת לכוון, לטפח ולהרבות שלום בעולם. חכמתם, חכמת התורה שבה הם הוגים תדיר, היא שהכשירה אותם למשימה של השכנת שלום. התורה מלמדת אותם את דרך ה', את האמונה בו, את ההידבקות בערכיו ובמידותיו, את ההליכה בחוקיו ובמצוותיו, שעליהם מושתתת קבלת מרות היוצר ודחיקת היצר. רכישת החכמה מסייעת לו לאדם, בשלב הראשון, לחיות בשלום עם עצמו: "כי תחילה צריך לראות שיהיה שלום בעצמיו, כי לפעמים אין שלום, כמו שכתוב 'אין שלום בעצמי מפני חטאתי'. ועל ידי היראה זוכה לשלום בעצמיו..." (לקוטי עצות, הרב נחמן מברצלוב, ערך שלום). עם פיתוח הצד הרוחני שבו ישכיל האדם להגיע לאיזון בין היוצר לבין היצר, בחינת "וחי בהם". ואין "וחי בהם" אלא אם כן האות וא"ו שב"יוצר" תשתבץ לתוך המילה "יצר", ובכך יקיים "בכל דרכיה דעהו" (משלי ג'ו).

בשלב השני, אחרי שפתר את בעיותיו האישיות, ואין "מקצתו סותר את מקצתו", ושקד לשבור מידות לא רצויות - כגון כעס, גאווה, חמדנות ועוד - ולרכוש מידות רצויות כענווה, סבלנות, יראה, אהבה, שמחה וכיוצא בהן - רק אז תוכו ממש כבר, והוא כשר להרבות שלום ולהיות אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות עד כדי הפיכת אויב לאוהב, ומקרבת לתורה. תלמיד חכם שאינו מופת של איש שלום ואינו מרבה שלום בעולם הוא עדיין בדרגת גולם. דרגה זו היא פחותה מדרגת חכם, כי אינו שלם בחכמתו. יש בו חכמה אך אינו שלם בדרך ארץ. חסר לו הליטוש האחרון. כדוגמת הכלי החסר עדיין את הכאת הפטיש האחרונה (ראה הרמב"ם, ספר המאור, אבות ה', וראה שם את פירושו של העורך מ"ד רבינובין). לאדם כזה חסרה השלמות במידות שהיא הערכה המובהקת לגיוסו היעיל לשירות השלום. לא בכדי נגזרות המילים "שלמות" ו"שלום" מאותו שורש, של"ם, כי ככל שהאדם יחתור יותר לשלמות כך יתכשר להשכנת שלום. השלום אינו רק מצב של היעדר מלחמה בין עמים או היעדר סכסוכים בין קבוצות או יחידים, אלא הוא תשתית נחוצה לכל חברה התרה אחרי הבריא, הטוב והיפה. בלעדי השלום לא תיכון חברה מתוקנת.

משהתכשר לכך הוא כלי המחזיק ברכה. הוא מאפשר אמון ופתיחות לא רק בעולם של שווים ודומים אלא גם בעולם של הפכים. וכך כותב רבי נחמן מברסלב: "עיקר דעינוןך...". והוא חוזר ומדגיש: "זהו עיקר שלמות השלום להשתדל שיהיה שלום בין שני הפכים". העולם הוא הטרוגני. על האדם להשלים עם הניגודיות, כי היא בטבע הבריא. לכל דבר יש ערך, עת, מקום ותרומה ייחודית לכלל, ואל תהא מפליג לכל דבר. אין לכפות חדגוניות אלא לחיות בשלום עם השונה.

ר' נחמן מברסלב ממשיך: "כי כך היא בעולם, כי כל אחד מן ההפכים מקבל מן השם ית' מה שאין מקבל השני וזהו השלום כי האש מקבל מן השם ית' מה שאין מקבל המים שהם הפך האש והשם ית' עושה שלום בין שניהם שיהיה מקבל כל אחד לפי מה שראוי לו. וזה השלום". כי האש לא ירצה לקבל דבר נוסף שיחבל בישותו וכך המים. כמו כן האש לא יסבול שייגרע משהו מישותו וכך המים.

וכך מתאר ר' יוסף אלבו בספר העיקרים את המתח השורר בין ההפכים המרכיבים את המציאות שהם ביסוד השכנת השלום: "כל הפך מבקש להתגבר על חברו ולנצח אותו, וכאשר יתגבר עליו לא ישקוט עד שישחיתנו ויפסידנו מכל וכל וכזה יפסד המרכב... ולזה ראוי שיהיו מתיחסים בענין שלא יגבר אחד מהם על חברו יהיה בכל אחד מהם כח לנצח את חברו כפי הכח שיש בחברו לנצח אותו... נמצא לפי זה שהכח והעוז הנמצא בכל אחד מהיסודות ההפכיים אשר במרכב לנצח את חברו בשעור שחברו מנצח אותו, היא סיבת ההוויה והקיום למרכב, כי ההסכמה בין ההפכים יקרא שלום והיא סיבת ההוויה והקיום למרכב". מצב זה גורם לנטרול ההדדי של ההפכים.

זה דומה למאזן האימה השורר בעידן הנשק הגרעיני. שלום המושג על ידי איזון בין מתחים אינו יכול להיקרא שלום. אין לחתור לשלום מזוין, אלא לשלום הנובע מאיכות שלמותו של האדם, לשלום של שלוה.

כך מגדיר המלבי"ם את השלום: "השלום הוא שם כולל כל ההצלחות וקיום כל העולמות שכולם נבראו ממזגים מתחלפים וכוחות מתנגדים זה לזה, לא לבד עולמות החומרים כי גם בעליונים יש כוחות מתנגדים זה לזה כמ"ש גדול השלום, שהרי עליונים צריכים לו שנאמר 'עושה שלום במרומיו'. רק האלקות המתפשט בכל העולמות כנפש המתפשטת בגויה הוא השלום הכללי המעמיד כל המציאות ומקשר את כולם ומשיבם לאחדות גמורה..." (מלבי"ם, פרשת נשא, סוף ברכת כהנים).

החכמה לא די לה להיות מטרה בפני עצמה, היא צריכה לשמש כאמצעי להאדרת איכותו הרוחנית של האדם החכם. לא די לחכם להיות דרופתקא לתורה, כפי שדי לו לנגר להיות נגר מומחה, לסנדלר להיות סנדלר מומחה, אלא כאמצעות חכמת התורה שרכש, זיכך את נשמתו, קנה מידות לעצמו והרכה מעשים טובים, ובכך עליו להיות דוגמה ומופת לאחרים. באיצטלה זו רוח המקום נוחה הימנו ורוח הבריות נוחה הימנו. דבריו יעשו רושם ויהיו נשמעים. במקל נועם ישכין שלום בין הבריות. אשריו שזכה וזיכה את הרבים, וזכות הרבים תלויה בו.

"ורב שלום בניך"

על "ורב שלום בניך" כותב "עץ יוסף" כך: "מכיון שאמר וכל בניך למודי השם למה חזר לומר ורב שלום בניך, דהו"ל למימר ורב שלומם". היינו: אם המילה "בניך" נכפלת היא ניתנת להידרש. לכן אמר אל תקרי 'בניך' אלא 'בוניך', בוני העולם. הם שותפים בבנינו של העולם ובקיומו, כי המחלוקות, המריבות והמלחמות הורסות את העולם הן בגשמיות והן ברוחניות ומחבלות במרקם החיים ובאיכותם, בעוד שהשלום הוא כלי מחזיק ברכה. "גדול השלום שכשברא הקב"ה את עולמו עשה שלום בין העליונים ובין התחתונים: ביום הראשון ברא מן העליונים ומן התחתונים, את השמים ואת הארץ; ביום השני ברא הרקיע מן העליונים; ביום השלישי "תדשא הארץ" מן התחתונים; ברביעי "יהי מארת" מן העליונים; בחמישי "ישרצו המים" מן התחתונים; בששי בא לכרא את אדם, אמר: אם בורא אותו מן העליונים, הרי העליונים רבים מן התחתונים בריאה אחת. אם אני בורא אותו מן התחתונים, הרי התחתונים רבים על העליונים בריאה אחת ואין שלום בעולם. אלא אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים, זהו שנאמר 'וייצר אלקים את האדם עפר מן

האדמה - מן התחתונים; 'ויפח באפיו נשמת חיים' - מן העליונים (בראשית רבה יב; ויקרא רבה ט). נמצאים אפוא מעשי הבריאה שקולים, בחינת "צדק ושלום נשקו" (תה' פה יא). יתרה מזו: "העליונים והתחתונים הם שני הפכים, ולא יתקיימו כי אם ע"י איזה אמצעי המצרף ומחבר שני חלקים הפכיים אלו וזהו האדם שיש בו חלק גשמי וחלק רוחני" (כלי יקר לבר' א לא, ד"ה יום הששי). על האדם, הניחזן בבחירה חפשית, מוטלת האחריות לקיים את העולם, בהשכינו שלום עלי אדמות.

גם אותיותיה של התיבה "שלום" מסייעות להכנת מהותו של השלום: "בשם שלום השי"ן בתחלה, והשי"ן יש לה שלשה ראשים אחד בקצה זה ואחד בקצה זה, והשלישי הניצב באמצע האות, מחבר בין שניהם והוא עצם השלום כי צריך שלישי שיכריע בין החלוקים... ואח"כ אות הלמ"ד, והלמ"ד היא עולה למעלה כי השלום יש לו מעלה עליונה... ואין דבר שיש לו יותר מעלה עליונה כמו השלום. ופעולת השלום הוא כמו מ"ם סתומה - הזותמת את התיבה שלום - שיש לה חומה מכל צד... והיא סגורה מכל ד' רוחות וזה ענין השלום... שהוא שלם ואין בו פרצה (המהר"ל, נתיבות עולם, הערך "נתיב השלום"). על כך יש להוסיף שהלמ"ד רומזת שהשכנת שלום תלויה בלימוד (הלימוד כולל את הלומד, את המלמד ואת המלמד), והמ"ם הסתומה מורה על שמירת הלשון, על חתימת הפה. שלוש פעמים מופיעה התיבה "שלם" במקרא ללא וא"ו (שמ"א טז ב; מל"א ה כו; יח' יג טז), ולכן לא התייחס המהר"ל אל הו"או בנתחו את הרכב המילה "שלום". הריא"ף מדגיש משמעות נוספת ל"בוניך": "אל תקרי בניך אלא בוניך מלשון בינה, וה"ק' כל בניך למודי ה'". הלומדים בתורה הם למודי ה' לברך עמו בשלום, אבל בוניך המתבוננים בינה בתורה שהם הת"ח מרבים השלום גם על הרשעים, וכיוצא בהם שאינם ראויים לשלום, רב שלום בוניך שמביאים וגומרים השלום על כל בני העולם" (ראה עין יעקב בסוף מסכת ברכות).

השלום הוא אחד מערכי העל שהתורה דוגלת בהם, כגון האמת, הצדק ועוד. לפי זה נדרש הפסוק "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום" (מש' ג יז) שכל נתיבה ונתיבה של התורה תורמת את תרומתה הסגולית לשלום.

השלום והאמת

אמת היא חותמו של הקב"ה, ושלום הוא שמו של הקב"ה. השלום עדיף אפוא על האמת. על כך קבעו חכמים: "מותר לשנות מפני דרכי שלום". נביא שתי ראיות לכך. הקב"ה בכבודו ובעצמו שינה מפני השלום. שרה אמרה: "האף אמנם אלד ואני זקנת" (בר' יח יג). אך אמירתה הראשונה הייתה "ואדני זקן", והקב"ה הוא שהכניס תיקון קטן בדבריה של שרה. מתוך שתי עובדות נכונות כחר באותה עובדה שאינה פוגעת בזולת, ובמקום "ואדני זקן" אמר "ואני זקנת". אפשר גם לראות בשינוי הזה טיפול קוסמטי בלבד, שאין בו אלא שמץ זניח של ריחוק מן דבר אמת כדי למנוע הרעת יחסים מיותרת בין אברהם ושרה.

על דרכו זו של הקב"ה ניתן ללמוד ממקום נוסף. "אמר ר' אלעאי משום ר' אלעזר בר' שמעון: מותר לשנות בדבר מפני השלום, שנאמר: 'אביך צוה... כה תאמרו ליוסף, אנא שא נא' (בר' נ טז, יז)". אחי יוסף ממש בדו מלבם. אין כאן תיקון אלא חידוש, שיש בו מן

המהות שבשקר שכל כולו הוא סילוף האמת במטרה להפיק תועלת אישית או למנוע הרעת מצב. איך ייתכן שהתורה מציגה כדיה. רק עובדה אחת איננה חתומה בחותם האמת, "אביך צוה לפני מותו לאמר". אחי יוסף ייחסו לאביהם את בקשת המחילה והסליחה וגייסו את זכרו כדי ליישר את ההדורים בידעם שיעקב אביהם, לו היה חי, היה מאשר למפרע את הדברים למען הבאת שלום בין האחים.

יש לשים לב שבדברי חז"ל לא נאמר שמותר לשקר. אמירה כזו הייתה יכולה לפגוע פגיעה ישירה וגסה באמת, אלא אמרו שמותר לשנות, היינו יש לשקוד במציאת ניסוח עדין, עקיף, מינימלי, שישמור ככל האפשר על כבוד האמת. לא פציעה, אלא שריטה קלה, כעין מה שקרוי היום "שקר לבן" (שיש בו מן התמימות והטוהר שמסמל הצבע הלבן). מי שכבוד האדם יקר לו, ימצא את הניסוח העדין המתאים. כל שהוא "מפני דרכי שלום" אין בו "מדבר שקר תרחק" (שמ' כג ז).

יתרה מזו, לא רק שמותר לשנות, אלא מצווה לשנות, חובה לשנות. כך מובא ברי"ף (יג א): "א"ר אלעא משום ר' יהודה בר' שמואל: מותר לשנות בדברי שלום, שנאמר 'כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו'. ר' נתן אומר: מצוה, שנא 'ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. ויאמר ה': עגלת בקר תקח בידך ואמרת לזבחה לה' באתי' (שמ"א ב ג)". הקב"ה בכבודו ובעצמו מייעץ לשמואל לשנות. מן הפסוק הזה למדו רז"ל שבמקום סכנה אין לדבוק באמת. אדרבה, מצווה לשנות, כי אין לסמוך על הנס. אין רשות בידי אדם להחמיר על עצמו ולדבוק באמת המתאכזרת, העלולה לפגוע בחיים ובכבוד הזולת.

כבוד הזולת

השלום זקוק לשמירה מעולה. חזקיה אמר: גדול השלום שכל המצוות כתוב בהן "כי תפגע שור אויבך... תועה", "כי תראה חמור שנאך", "כי יקרא קן צפור" - אם באה מצוה לידך אתה זקוק לעשותה, ואם לאו אי אתה זקוק לעשותה, אבל השלום אינו תלוי ב"כ"י", מה נאמר בו? "בקש שלום ורדפהו" (תה' לד טו). בכל זמן ובכל עידן, בקשהו במקומך ורדפהו ממקום אחר (ויקרא רבה ט; ירושלמי, פאה א ה). "בקשהו - בפה, ורדפהו - בלב" (רד"ק על אתר). השלום הוא קטגוריה בפני עצמה. הוא קובע ברכה לעצמו. מתוך חשיבותו הגדולה יש לחזור אחריו בתמידות. אחת הדרכים המועילות בהשגתו היא התחשבות מרבית בכבוד הזולת. על כן פותחו כללי דרך ארץ, כללי תרבות הדיבור ומסכת נימוסים שיש ללמוד ולהשגיר אותם בחברה כדי למנוע אי נעימויות וחיכוכים האמורים לחבל ביחסים התקינים שצריכים לשרור בין איש לרעהו. יש לסלול ערוצי תקשורת בוני אמון ורעות. יש להקפיד להשתמש בכל גינוני דרך הארץ ובכל ביטויי הנימוס - ולא רק מן השפה ולחוץ - אלא בלבביות, כשחיוך נסוך על השפתיים. הביטויים ידועים: בבקשה, תודה, סליחה, בכבוד, שלום.

נתבונן התבוננות מיוחדת במילה "שלום". המילה שגורה בפי כול. היא "נוסח-ברכה מקובל כפגישת בני אדם או בשעת פרידתם" (מילון אבן שושן). רווחים נוסחי ברכה שונים: שלום, שלום רב, רב שלום, שלום לך, שלום עליך, שלום עליכם (עם התשובה: עליכם שלום). הברכה "שלום עליכם" נאמרת בלשון רבים ולא "שלום עליך" בלשון יחיד, כי האדם מורכב מגוף ונפש "שהנשמה יהיה לה שלום הגוף, והגוף יסכים אל הנשמה, ולא

יהיה לנגד לה ואז לא תרצה הנשמה להתפרד מן הגוף, וע"כ מברך אחד לחברו שיהיה שלום נפשו עם גופו ויאריך ימים" (ספר מטעמים, הערך שלום). ברכת "שלום" בכל נוסחיה מסדירה את המגעים בין בני האדם ומנתבת אותם לערוץ הידידותי. המברך ב"שלום" אומר לרעהו בערך כך: "אני, המאמין באל אחד, שהוא שלום ושמו שלום, מברך אותך בפתח פגישתנו בשמו, ומביע בזה את תקוותי שישירו בינינו יחסי אהבה ואחוה ורעות. בדרך זו מועלים היחסים לדרגה הרצויה. אפילו נאמרת הברכה בלי משים, מתוך שגרת הדבור, היא טומנת בחובה אותה הצהרה, ולו בעמימות.

ביטויים מעין אלו דלעיל כולם רצויים. הם תורמים לאיכות החיים. חילופיהם - גסויות ופליטות פה לא פרלמנטאריות - מעכירות את האווירה. אלה נובעות מתוקפנות בלתי מרוסנת שלא יכירנה מקומה בחברה נאורה בת תרבות. שימוש במילים פוגעות, מתוך חוסר ריסון, הוא עדות לאישיות בלתי בשלה. אישיות שעוצבה כהלכה, כולה אומרת שליטה בתנועותיה ובמוצא פיה. זאת האישיות שתתרום להפגת המתח ולהשכנת השלום.

דברי חכמים בנחת נשמעים

נתבונן בכתוב "דברי חכמים בנחת נשמעים" (קה' ט יז). החכמים - חכמים מובהקים משמע - היודעים לכבוש את לבם ואת פיהם, השולטים בדבריהם, ולא דבריהם שולטים בהם, עורכים את דבריהם ומשמיעים אותם בנחת, היינו בשלוה וברוגע. דברים כאלה נשמעים באתנחתא וגורמים נחת לשומעים. אמרתם בנחת היא הגורמת נחת. חכמים, הנימוסים הם נר לרגליהם. החזית הפנימית שלהם כולה אומרת שלום, והם פנויים להגיש סעד רוחני לזולת בהרחבת-הדעת, בסבלנות, ללא התנשאות, ללא כעס וגאווה. הם מצוידים במטען הדרוש לנושאי הדגל של השלום.

המילה דיפלומטיה במובנה החיובי מביעה את הצורך בסלילת יחסי שלום וידידות ע"י הפעלת ערוצי תקשורת המבוססים על כללי תרבות הדיבור תוך שמירה על טובת העניינים שהיא מייצגת.

לא בכדי מתנוססת על לוח הכיתה בכל כיתות א' החדשות בתחילתה של כל שנה הברכה המסורתית שלום כיתה א' הכתובה בכתב קליגרפי בגיר צבעוני. המילה הראשונה שהילד נפגש בה בשעה חגיגית, עוד טרם ידע לקרוא, היא התיבה "שלום". היא מייצגת ערך-על, וחזקה שתיבה זו המוצגת לילד בשעת כושר מיוחדת, ביום כניסתו לדביר הלימוד, תיחרת כנשמתו הרכה ותתבע את מיצוייה במשך כל שנות לימודיו. לך לשלום, ילד; התהלך מהישג להישג - הישג בלימוד והישג במידות - וככל שתחתור יותר להשגת השלמות תהיה מוכשר יותר לשאוף למיצויו של השלום.

והכול תלוי במורה המופקד על חינוך הילד. "מי ירא ה' יורנו בדרך יבחר" (תה' כה יב). מתוך יראת ה' שקנה ידע לנצל את בחירתו החופשית שהוענקה לו ובחר בדרך הטוב. אם זכית, בני, במורה בעל מידות, שאינו רק בקי במלאכת ההוראה, שידריךך באורחות החיים והשלום, דבק בו. הוא יכשיר אותך להיות איש שלום. הוא ילמד אותך לתפקד "כיחיד של חברה". אמנם יחיד אתה, ויש לטפח את המיוחד שבך, אך אתה יחיד בין כל היחידים המרכיבים את החברה, וכשם שהאחר הוא הזולת שלך, אתה הזולת שלו. כל אחד צריך

לשוות לנגדו תמיד את אמרתו הקולעת של הלל הזקן "וכשאני (רק) לעצמי מה אני?" ויש להשיב: אזי אני הופך להיות אין (בסדר שונה של האותיות "אני"). גדול תגדלו, הבן עם הבת, ותתעלו במעלות הידע והיראה, בזכות הורים ומורים החרדים לבנות אתכם, ותאחזו במעגלי השלום בממדי ההווה האנושית: הזמן והמרחב. אך בזה לא סגי. יש לרכוש את השלום ולהפנים אותו עד שיהפוך לחלק אינטגרלי של ישותנו הבשלה, התקינה. משיגים זאת ע"י למידה וחינוך. בקשהו ע"י למידה ורדפהו ע"י חינוך. בפעולות משולבות אלו יתכשר החניך להיות בבגרותו איש שלום, אוהב שלום ורודף שלום.

חינוך לשלום

לא די בכמיהה לשלום, אלא יש צורך בפעולות מכוונות, ספציפיות. לא מדובר בשלום שלילי, הווי אומר במצב של אי לוחמה. שלום כזה הוא בלתי יציב, והבעיות נותרות בלתי פתורות, ובהזדמנות הראשונה תהיה שוב הידרדרות למלחמה. מדובר בשלום חיובי ומתמשך שיעמיק להתמודד עם הבעיות הפתוחות, הדורשות את פתרון הן ברמת הפרט והן ברמת הכלל. ראש לכול, יש להחדיר בילד סלידה מן האלימות. האלימות היא אבי אבות הפשע. היא שורש פורה ראש ולענה. יש להוקיע אותה ולאסור השימוש בה מכול וכול. כל בר דעת יהיה חדור הכרה שהיא דרך נתעבת לפתרון קונפליקטים. ואין חברה שהיא נטולת קונפליקטים. קיימים קונפליקטים בין יחיד ליחיד, בין בעל לאשתו, בין קבוצות לקבוצות, בין מדינות, ויש להתמודד אתם, ויש לפתור אותם, אך לא בדרך אלימה. האדם נברא בצלם, ויש זכויות המוקנות לכל מי שנברא בצלם, אפילו לעובר כמעט אמו. המורים יד על חברו, אפילו לא הכהו, נקרא רשע. איננו גורסים "כל דאליים גבר". הכול לפי "משפט וצדקה" (שמ"ב ח): לפי משפט - לפי שורת הדין; לפי צדקה - לפנים משורת הדין, היינו פשרה. אין לזוז ממסגרת המשפט לגווניו. אין לנו בעולמנו אלא ארבע אמות של הלכה, ואליה יש להיצמד. את הדברים האלה יש לומר לחניך ולשנן לו אותם תוך שכנוע אישי עמוק. כך הוא יבוא לידי הזדהות גמורה עם הנקרא, עם הנלמד ועם הנשמע. אם כך יקרה, ילמד החניך להתמודד עם הבעיות המתעוררות במציאות שבה הוא חי בדרכים כשרות. הוא ירכוש דרך לימוד ומיומנויות התואמות את נורמות המוסר הדוגלות בכיבוד זכויות האדם ובמימוש הצדק החברתי. כך נחוש בשלום בשתי פסגות הקדושה: קדושת המקום - ירושלים; וקדושת הזמן - השבת. שתיהן כאחת חתומות בחותם השלום. השבת היא כליל השלמות במחזוריות הטבע, מעין עולם הבא. השבת נאה לשלום כשם שהשלום נאה לה. הם יונקים אהודי, מתעצמים זה מזה ומתברכים זה מזה. שבת שלום ומבורך!

ירושלים היא "עיר שהוכרה לה יחדיו": ירושלים של מטה עם ירושלים של מעלה. שם העיר מורכב מ"ירו" ו"שלום", הווי אומר: עיר שחוכרים בה יראה ושלום בקשר של סיבה ומסובב במזיגה נפלאה. פטרוניה של העיר הם שם בן נח, מלך שלם, ואברהם אבינו שקרא למקום "ה' יראה". ירושלים היא הסמל עלי אדמות לשלמות ולשלום. מה טוב ומה נעים שבת אחים ורעים בשבת בתוככי ירושלים השלמה, קרתא דשופריא.

שמרו נא, הבן עם הבת, שמרו את השלום מכל משמר, בקשו שלום ואף רדפוהו, ותשיגו מעדני עולם.